

ԻՐԱՅԱՐԱՏՈՒՆԸ
ԹԻՖԼԻՍ, Օրդինալայտ փ.
ա. № 31 - 33 (Հիմնական
համարակալու գրասարանի է)
Օրդինալի ինստիտուտի հան-
դիպ բայ է ամեն օր (բա-
ցի կիրակի է. տօր օրերից),
առ. 10 ժ. Բինչի 21/4 ր
կեօրից չափու է անցնել
ТИФЛИСЬ, ред ТАРАЗЬ
Rédaction du Journal TARAZ.
Caucase, Tiflis.
Տիֆլեան № 282:

Ապրիլ 3 թ. (արժանանում 5 թ.) **Տարազ—6 թ.** (արժանանում 10 թ.) **Ապրիլ-Տարազ, գրեմիաներով 10 թ.** (արժանանում 18 թ.) **Տարազ ամիսը 50 հ. առանձին Ֆե-բ** երկու քերից 40 հ., մի քերից 20 հ.

ընդունում են ամեն լեզ-
ույ, Տարազի երեսի մի
հնչեղությամբ տալը ա-
ռաջին եւեւ 40 կողմ վեր-
ջին եւեւ 25 կ. մանրա-
տառ (պետիս): Արտատա-
մանից վերջնակի: Շատ
անգամ կրկնող լուր-
րաբար լինելու առանձին
համաձայնություններ:

պատկերազարդ շարքաբանք. այս է հետևում շարքը մի սուգամ, կիրակի օրեր:

Տ ւ ո ն հ Տ ի ն գ հ ր ո թ ւ ւ ո ո թ ի 1904

Պրեզիստենտի եւ՝ 1) Ս. ՍԱՀԱԿ, 2) Ս. ՄԵՍՐՈՊ, 3) ՎԷՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԻԿԸ ՕՇԱԿԱՆՈՒՄ, և 4) ԶԵԱՇԵԱՐՉԻԿ, եղեքsro-ձիրքսեկար:

ԿԵՐՈՒՄ ԴԱՆՈՒՄԵՆՆԵ

Ծնուել է Գրանձակում, եղել է ուսուցիչ թէ իր ծննդավայրում և թէ Շուշում, Դարաբաղի թեմական դպրանոցում, ուր սովորեցնում էր երգեցողութիւն և գեղապարտիւն: Ունէր հօր տենօր, որը և եղաւ պառնճառ նրա մինչև երկինք բարձրաաւանդուն, այնուհետև էլ փշուր փշուր բնիկեղան:

Այն ժամանակ, երբ համեստ հայ
ուսուցիչը իր ֆինկով մալ ձայնով զր-
գրվալիս էր հայրենի սարերն ու
ծովերը, նրան սիրում էին միայն իր
հայրենակիցները, նրանց սրտին էր
նա երգում։ Բայց հաղթաւոր մատուց
ողժիւր Սողոմ-Փոմբը Բագուն խոհա-
ւերուց չը յոգեցած, խրախոյս հանդի-
սացաւ սրան ու զգեց ծուռ ճանա-
պարհ։

Յախշատակեց խեղճ Շահճամեանը. հզօր սատղերի և արեգնիւրի հետ կամեցաւ իր անզուգական ձայնով մտրտնչել: Բայց աւագ. անհումասար մաբտի մէջ նա բնկաւ, որովհետեւ իր ունեցածը սոսի միայն գերբնական ձայներն էր: Շատ ուշ հայերը գլխի ընկան, որ Ներսէս Շահճամեան կարող է փառասուրբի և փառաւորի իր ազգը տիեզերքում, եթէ նա հիմնովին իր արեւոտ ուսումնասիրէր, իր անզուգական ձայնը մշակէր, բայց արդէն շատ էր ուշ: Ինչ նա արեւ այս նպատակաւ՝ բոլորը անցաւ ազարդիւն: Ներսէս Շահճամեանը չը կարողացաւ լինել գեղապետ—արտիստ, խօսքի ընդարձակ իմաստով: Նա մնաց միշտ հզօր ձայնի տէր մի երգիչ, որը չուներ ոչ բնական շնորհ և ոչ մարդածականջներ: Աեկացրէ՛ք սրտ վրայ և այն խարդաւանանքները, որ յատուկ են բնի ևտի կուլիմաներում, որպէս զի ձեզ աւելի որոշ լինի այն կսկիծն ու տատանասփըը, որ նա քաշեց վերջին տարիներս՝ նախ իր ծննդավայրում և ուրա Պետերբուրգում, «Լեսսաղակներ»

ապաստանում», որակից և նրա
ղիվը տարան հայոց եկեղեցին:
Թաղումը կոտորակի շուքով, ինչպես
վախի և հայոց ազգին:

ԲԱՅԱՐՁԱԿ ՆԱՄԱԿԵՐ

IX.

Անցելով անգամ շատ կտրուկ
գրկեր խնդիրը՝ համարելով պ.
Գրիգոր Նիկողոսեանին հեղինակ
Армяне գրքի և այդ գրածը բն-
կանելով պատկի և նրանից էլ
սաեի անազ, արտասուր:

Բայց խնայեալն ոչ պ. Գրիգոր
Նիկիտոսեանն է, Армяне զրբի հե-
ղինալը և ոչ զրաւոճքն է պատելիլ:
Եւ տնա ինչպէս.

Մագրստ Եւլման ուսեպետիմ,
կեպոմ սոտըսպըութիւն չէ պ. Գը,
Նիկողոսեանի, այլ Պեանըրտը-
գում՝ մամուլի և զրականութեան
մէջ աշխատող մի ուրիշ անձնա-
ւորութիւն է։ Ինչ նա զրեկ է, իր
զըսածն է և ոչ պ. Գը. Ն. ուրի
տակ սակայն մենք համոզուած
ենք, պ. Նիկողոսեան չորս ձեռ-
քով կը սոտըսպըի։

Երկրորդ՝ այս ինչ տեսակ պատ-
կել է, որի տակ կը ստորագրեին
և Արովեսան, Գրիգոր Արծրունի,
Գամառ-Քարիպպա և ամեն մի
հասարակ հայ մանկանացու, որի
ոխրք անկեղծորեն բախում է հա-
յի բարոյական համար:

Յիշում էր, որ գաղթացած լուսիններին քանի-քանի պատկերներ է գրել Ռաֆայել Պատկանեանը։ Կարդացել էր նրանցից մէկը Աստուր, ձեռք բռնելով քաջ յայտնի անձնատուրքեան մասին։ Եւ ինչ էր կարծում, այդ Աստուր լոյս տեսնիլուց յետոյ Գրիգոր Արծրունին կը խնայէր Ռ. Պատկանեանին...

Ամեն տեսակ գրառք կարելի է բացատրել և պարզաբանել ու-
զամի՛ն պէս: Արմա՜նը գրքի մէջ
գովարանում է հայ ժողովուրդը
և պատարակում հայ ինտելիգեն-
ցիան: Աւետարանի կողքին գրե-
լու ճշմարտութիւն չէ՛ արդեօք
այս: Ճանաչո՞ւմ են սրանք
հայրենիք, մայրենի լեզու, գրա-
կանութիւն, մամուլ, թատրոն
թէ՛ միայն ճանաչում են մեծ օշ-
միտներով ազգիկ, որոնում է չափ-
չափ պաշտօններ և միմիայն հա-
րստանալ իրան նպատակ, գիմա-
կաւորած բարեկցութիւններով,
հարստահարում է իրայիններին:

Եւ երբ մէկը ձայնը կտանձում է բարձրացնել, կոկորդիս մէջ խեղ-
զում են, անւանում մասնիշ, գա-
ւաճաճ: Հայշոյրների նորագոյն
սերմիններ, որ ջրիկէ կը սուր-
միկիները իրանց գոյտիկն են ան-
տասն սրտայտնիկա համար:

քիւնը միայն կարող է փնտս ընել և ոչ օգուտ: Ահէ՛ն չը կարողացանք բանավելիւ, քննադատու թիւը վայելչութիւն և էթիկայի սահմաններու մը պահել, չկարողացանք ճշմարտութիւնն որոնելու քաջաթիւին ունենայ, իսկ ստուտուտու փտտեերի վրայ հիմնուած ժիւապարսկախօսու քիւնը՝ թէկուզ ժամանակաւոր աշտղութիւն ունենայ, չի կարող մազաւազի օգնել անյայտութիւն և աղիւտութիւն մը խորհարկով ժողովրդին:

Յոյս ունենալ, ընթերցողը կը վկայէ,
որ մեր այժմեան ժամովի վեճակը
ճիշդ է նկարագրուելու «Մեակն» եւ
այնպէս համահիւ է (???) «Մուրն» այս
նկարագրութիւնը, որ նոյնութեամբ
արտայայտելով այն, շտապում է արտա-
յայտել իր կատարեալ համերաշխու-
թիւնը «Մուրնին»:

Միայն «Մուրճն» ու «Մշակը» փոքր ինչ կեղծաւորութիւն են բանեցնում և մի անգամ էլ սկսելու են, թէ 20-րդ դարի բոլոր լիարժէք տաղաւիրն չի մտել Աւետարանի փորձեցին:

«Աստուած իմ, զոհմամո՛ւ գեհն, զի ոչ եմ իբրեւ գայլս ի մարդկանէ, զափօսակողս եւ զանիրուս եւ զռոնս կամ իբրեւ գայս մօռաւոր»։ Եւ իրանց ներկայ զիճարանական սխաշարժութիւնները մոռացութեան տալով ¹⁾, անցկաւումն են փնտռում նորա մեղաւորին և բոլոր յանցանքը ճշնում են բարդիւ սրդէն վազուց զազարեցրած «Արձապանի» վերայ։

Այդպիսի նկարագրերնիրը կարգադրով,
ընթերցողը միայն ժպտում է... որովհե-
տե ակներն յայտնի է դառնում, թե
խտրազանի միւս ծայրը որո՞նց մեջբռն
է դիպչում:

Հաստատվեալ, այդ բանակին հրապարակախօսանքը ինչ որ գրին հանդուցեալ Արդ. Յովհաննիսեանի մասին, կարիք չը կայ բոլորը մի առ մի քնննութեան ենթարկելու. նոցա կարծիք յայտնելու կարգադրութիւնն ու անաչառութիւնը արդէն ինքնին թափանցիկ է: Բայց նորա երբեմն ձեռնուռ են,

1) Շահերից մէկը եւ ամենամեղ խնդրի մասին փորձ՝ միեպարսոնքիւնը—սեռ «Մշակ», *Վայելուհի* և *Երեկոյան* ինքնապաշտպանութիւնը, թէ հեռագիրներ խիստ լաւ է քարգմանում եւ ոչինչ փոխելու հարկ չունի:

ՄԵՐ ԳԼՏԱԽՈՐՆԵՐԸ

«Մուրճը» շատ ճիշտ կերպով նկարագրել է մեր աշխման մամուլի ցածուն թիւնը. ահա նորա խօսքերը գրեթէ բառացի (իսկ ինչ որ բառացի է՝ անդժեղ ենք)։

Մեզգում մ քնդուում մ լանակուի ձեեր
 լոյլ չնի տալիս լծօրն, հանգրաւ, բազմա-
 կողմանի քնուի լիւն ինքարկի մեր կեան-
 քի գանդաւան հասարակական հարցերը, ամե-
 նաբարդ երկոյթները ամենաքիկի գրչի հար-
 տածող են ու ժոյժ ու... Կուսակցական շահնը
 աւելի մեծ նշանակութիւն չունի, քան հաւ-
 տանութիւնները: Ամէնքը չափ ու սահման
 մոռանում են ե վարչեկնի անընտրողականու-
 թեամբ յեղաքշում են փառտերը, պղտորում
 են հասարակական կարծիքը: «Մերսոց» ե
 «ձերսոց» գործերը քննելու մէջ ընդունում
 է երկու կէտի ե երկու չափ գործադրելու
 սխառեան: Այդպիսի «հասարակաւստ»

իրեն ինչ իսկութիւնը ասարկայօրէն են նկարագրում, և ոչ թէ իրանց անձնական տեսակէտից: Զոր օր. նորա ասում են, թէ «Հանգուցեալը օծառում էր փայլուն, թէ և մակերևութային ընդունակութիւններով»:

Կան բառեր, որոնք աւելի բան են նշանակում, քան ինչի տեղ որ նորա ծախվում են: Երբ որ տխտաններն ու հակառակորդ թղտկներին մասին են խօսում, մեզ համար հասկանալի է զորք զբաժնէր. բայց երբ որ լիկոլոսներն են փնտռում իրանց շուրջը թղտկներին... այս խորամանկութիւն է գաղտնիները պատրուկում համար: Նա յիշէր ձեր շուրջը և ցոյց տուեցէք այն խորամանկ հանձարները, որոնց կարգում հանգուցեալը մակերևութային էր հանգիստանում: Երբու աչքով կոյրերը ուզում են տեսնել, թէ ով է կոյր... ծիծաղելի աշխատութիւն:

Լիկոլոսային ընդունակութիւններով աջ ու ձախ հաստեղծութեան վկայականներ շարտեղում անում—խիստ տարածուել է մեր մէջ: արդէն հատորներ է, որ գրում են պարոնները: Թոյններ, որ գրաբանան են միտքարուհին...

Հանգուցեալը շատ բաւ գիտէր, թէ ինքը ինչ ընդունակութիւններն ունէր է: Նորա ուսուցիչ, Լայպցիգի քաղաք, անտեսութեան պրօֆ. Բօշըրը շատ զարմացաւ, որ հանգուցեալը վճռեց Գերմանիայից վերադառնալ, առանց գովաբանութեան քննութիւն տալու... Այդ այն ժամանակն էր, երբ որ օտարականի համար շատ հեշտ էր գովաբանութեան ստանալը, և երբ որ մեր մէջ սկսել էին գովաբաններ երեւալ և ապագայ հատորներին նիւթ մատակարարել... Իսկ հանգուցեալը գործնական մարդ էր և քաջ: Ուրեմն, զէթ նորա համեստութիւնը մի ուրացէր:

Ապա ասում են, թէ «Նա հրատարակել էր, քայց ոչ խմբագրող»: Մեզանում այն վայրենի գաղափարն է հաստատուել, իրեն թէ խմբագիր լինելու համար պէտք է գրել և գրել: Ուրեմն, ով որ անհամ «քարոզներ, հրապարակախօսութիւններ, ներքին տեսու-

թիւններ, մանրանկարներ, առաջնորդողներ և ուրիշ այսպիսիներ» էր գրում, նա խմբագիր չէ: Միայն փոքր Եւրոպայում է, որ խմբագիրները շատերը մի տող անգամ չեն գրում իրանց թերթերում: Այն ճշմարիտ է, որ հանգուցեալի համար իւր թերթը իւր օրդանն էր: Թէպէտ խմբագրատուն մէջ աշխատակիցները մեծ ազատութիւն էին վայելում, բայց բանի մէջ նրանք խմբագիր իւր ձեռքից չէր թողնում անհմտ: Նա ունէր սրբութիւն սրբութեանց, ուր ոչ ոքին չէր թողնում կօշիկներով մտնել: Եղիկ են զէպքեր, երբ որ մի բառ ճնշելու համար խմբագրութիւնից հեռացել են ցանկալի աշխատակիցները: Բաժնի մեծ ակնածութեամբ ընդունուեցաւ խմբագրութեան մէջ, բայց նա էլ միշտ չէր արժանանում խմբագրի imprimatur-ին: Նա պահանջ էր զրել, որ ոչ մի բառ չճշմուի իւր գրութեանը, իրան էլ պայման գրուեցաւ, թէ ուրեմն ոչ ամենայն գրութեան կը տպագրուէր: Ասացէք, թէ հանգուցեալը բռնակալ, ֆանատիկոս խմբագիր էր, բայց ոչ թէ բռնակալ և ուսում չը գիտէր, թէ ինչեր է կատարում խմբագրութեան մէջ:

Իսկ եթէ նա քիչ էր գրում, այդ ուղիվ է: Նա (կարծես թէ անտարբերութեամբ) թողնում էր, որ թերթի համարը համարի հետեւ դուրս գալ, առանց իւր գրչի ժամանկցութեան: Բայց երբ որ հարկաւոր էր լինում գրել Traditori-traditori, նա այդ ժամանակ սխալվում էր և իւր հասկացած պարտքը անշիջ կատարում էր: Եթէ գտաւ պարտք էր ուզում, ասացէր, թէ նա անխորհուրդ էր, վրամագուր էր, բայց ոչ թէ զլխի մէջ մեկ չունէր ցցած:

Յետոյ աւելացնում են, թէ «Փորձում անցնում էր ազգասիրական տէնգէնցը, որ Արձագանքի մէջ աւելի նաշխտալիստական արտայայտութիւն տալու» (sic! sic!): Եթէ այս կուտակում բառերի մէջ մի նենգ, խոր խաղաղ զիտաւորութիւն չկայ, ապա ինձ յիշեցնում են զորք բուլուարի մանչուկի անխմատ ազգակը, «Երկապեհակի սեկզամ, դէկապեհակի լիւննալ»: Ազգասիրական տէնգէնց և նաշխտալիստական արտայայտութիւն—մի տրամաբանութեամբ այս անյարբիր բառերը եկել և միտաւորուել են: Ոչ մի լեզու «ազգասիրութիւն» բառ չունի, ուրեմն այդ սպէցիֆիկ հայոց բառը ուսուցանական տեղում չէ. այլ կայ «պատրիօտիզմ» գաղափարը, որ մենք կոչուի սէն խառնաշփոթիկ ենք: Ապա «ազգասիրութիւնը»—զգայմունք, իսկ «նաշխտալիստը»—պարզամիտի կուսակցութեան անգամ է նշանակում, որոնք այլապէս գաղափարներ են և միմեանց զէմ չեն հակադրուի: Միթէ կարելի է ասել, զոր օր. թէ խորագրեր տէկադէնում է գտնել: Այսպիսի շփոթութիւններով էք ուզում տղա ժողովրդեան լուսաւորել, որ կարօտ է օգնութեան: Խեղճ Ստ. Նազարեանց, քանի անգամ գոչել է. «Ճշմարիտ պիտի եստի, հայոց ամենամեծ արեւմտաբան Խոսրովի ինքնակալ հայր Են, և ոչ սպլազգիլ, որ աւելի օգնական և բարեացակալ է»:

Վերջապէս շարունակում են, թէ «Ար. Յովհաննիսեանի երգիծարանութիւնները չունին Ասիացու (իստ. Գր. Արծրունու) կամ Պարոնեանի ծաղրի վշտոտ և աղնուականացող հասարակական նշանակութիւնը. նրա ծիծաղի տակ չեն թաղնուած արցունքներ»: Վերջապէս, կարկամած լեզուն բացուեցաւ—Գր. Արծրունին բարձր է, քան հանգուցեալը? Խօսք չկայ. հաւ երկու պատկեր, և մինը զոյգանից անշուշտ արեւակ է, շիպէրիս է: Արդէն Շէքսպիրը ցոյց է

տուել, թէ ինչպէս մարդիկ զժուարանում են պատկերների մէջ օրոշել, թէ ինչ է հոգի և ինչ է մարմին... Բայց մենք այդ համեմատութիւններով չենք զբաղուի: Ընթերցողի համար տեղի նշանակութիւն կարող է և պէտք է ունենայ «Սուրճի» և «Մետի» նոր հնարը: Նորա հաւատացնում են, թէ Պարոնեանը աղնուականացող հասարակական նշանակութիւն է ունեցել, թէ նորա ծիծաղի տակ թաղնուած են եղել արցունքներ: Յիշուի, և զոր չէք կեղծում: Հապա Պարոնեանի գրութեանը նոր հրատարակութիւնից ինչու էք հանել ձեր արեւակի պատկերը, ինչ կար վախենալու և թաղանկու: չէ որ հեղինակի ամէն մի գրչի շարժումը աղնուականացող նշանակութիւն ունի և նորա ծիծաղի տակ արցունքներ են թափվում... Զուարճարաններ:

Ս. Մ.

Մեր ԲՈՒԲՈՒԱԿԱՆ ԼԻԲԵՐԱԼԻԶՄԸ

III

Նախ մի քանի խօսք ներկայ «Մետի» ուղղութեան մասին: Մենք մեր նախկին յօդաձևերում ասել էինք, որ ներկայ «Մետի» չունի որոշ հասարակական ուղղութիւն, հիմնական հայեցակէտ, որի տեսակէտից կարողանայ վճռել հասարակական երեւոյթները, նոր պահանջները: Երբ խնդրը վերաբերում է ուղղութեան, Մետի ասում է որ իրանք ունեն «մերկացնողական» ուղղութիւն: Մակայն այստեղ «Մետի» ընկել է մի մեծ թիրախացութեան մէջ, նա չէ կանաչանում ընդհանուր հասարակական պրինցիպիական ուղղութիւնը, եթէ կարելի է այսպէս ասել, «լուրջական ուղղութիւնից» կամ, աւելի շուտ, լրագրական սիստեմից: «Մերկացնողական» ուղղութիւնը հասարակական ուղղութիւն չէ, այլ հասարակական երեւոյթները կամ, աւելի շուտ, կեանքի պատահարները հրապարակ հանելու, մերկայանալու մի ձև է և ոչ մի կապ չունի բնականորէ պրինցի-

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

Գաղափարաբանութիւն

ՎՐԱՍՏԱՆԻ ԱՆՅԵԱԼԻՑ ԴՐԱՄԱՏԱԿԱԿԱՆ ԼԵԳԵՆԴԱՅԻ ՆԵՂԻՆԱԿԻ ՅԱՌԱՋԱՐԱՆԸ:

Որքան ինձ յայտնի է, Վրաստանի նիստ ու կացը, կենցաղը, որտեղ կատարում է իմ պիէսի գործողութիւնը, ասկաւ անգամ է երեւցել ուսուցիչի վրայ, այն էլ շատ վաղուց: Այդ հանգամանքը անհրաժեշտ է դարձնում ներկայ բացատրութիւնը: Ի հարկէ, գլխաւոր գեղարվեստական շարժառիթը, որը ստիպեց ինձ պիէսի նիւթ ընտրել Վրաստանի անցեալը, առանձին անձնաւորութիւններին, ժողովրդական սովորութիւններին, այն ընդհանուր պայծառ գոհեղութիւնը և պատմական անցքերին այն գոհեղութեամբ է, որ յատուկ է հարաւոր և մի առանձին ուժով արտայայտուած է պատմութեան լարած ընդհանրութեամբ,—երբ ժողովուրդը իր բոլոր ոյժը թափում է պաշտպանելու, այն, ինչ որ իրաւացի կերպով համարում է անհնաժամելի իր համար—իր հաւատը և իր անկախութիւնը:

Բացի դրանից՝ ինձ թւում է, թէ Վրաստանի սերտ և հաստատ կապը Ռուսաստանի պետական, հասարակական և հոգեկան կեանքին հետ, վերջին հարիւր տարւոյ ընթացքում, նրան աւելի հեռաքրքրական և մոտիկ պէտք է դարձնէ ուսուցչական համար, քան բազմաթիւ այնպիսի երկրների և ժողովրդների կեանքը, որը ծառայել է իւր

նիւթ՝ ուսուցչական վրայ ներկայացրած՝ գրադասութեան գրաւորների համար:

Բայց և ինքն ըստ ինքեան Վրաստանը իր անցեալով արժանի է աւելի ուշադրութեան՝ քան այն, որ բաժին է հանում նրան ուսուցչականութիւնը—չնորհի այն հանգամանքին, որ նրա ամբողջ պատմութիւնը, մինչև Ռուսաստանի հետ նրա յօժաւրակում և ազատ միանալը, իրանից ներկայացնում է մի անընդհատ ու լարւած պայքար—մի փոքրիկ ժողովրդի կողմից ընդդէմ Իսլամի անհուն զօրութեան—յանուն քրիստոնէութեան կուրտութեան սկզբունքներին: Գիտակցաբար, թէ անգիտակցաբար բայց իսկ որ Վրաստանի ամբողջ ժողովուրդը, սկսած թագաւորից մինչև վերջին մուրացիկները, արեւան հեղեղների գնով, թէ առանձին անհատների և թէ ամբողջ ժողովրդի անխիւ սխրագործութիւններին շնորհիւ, կարողացաւ 1200 տարւոյ ընթացքում կրել իր վրայ այն, ինչ որ չեն կարողացել իր ամբողջ մարքութեամբ պահպանել անհաղթ աւելի բարեկամող պայմաններում գտնուող ժողովուրդները: Այն բոլոր մարդիկ, որոնք տեղի են ունեցել խորը գիտելու ժամանակակից վրացիների յարաբերութիւնները զէպի հրէաները, աղանդաւորները և հէնց զէպի Իսլամը, որը ընդամենը հարիւր հինգ տարի օրանից առաջ քարէ վրան չը թողցի Թիֆլիսում և Վրաստանի ազգայնականութեան կէտը ոչնչացրեց,—անշուշտ կը վկայեն վրացիների կրօնական լայն համերկողութիւնը և յարգանքը զէպի օտար գաւառութիւնները, ասկայն առանց մի փոքր իսկ կրօնական անտարբերութեան: Վրացի կնոջ անհատական և ընտանեկան ազատու-

թիւնը և նրա ահալին նշանակութիւնը, թէ բարձր և թէ ստորին գասակարեւորում, ոչ միայն ընտանեկան, այլ և հասարակական կեանքում, մի անհատատուի և զժուար բացառելի երեւոյթ է, մանաւանդ եթէ համեմատենք ժամանակակից մահմեդական կնոջ զերի հետ և աչքի տուժ ունենանք, որ Վրաստանը հազար տարի գտնուած էր Իսլամի ծանր գաղափարի տակ, հերոսական ջանքերով ոչ—կար ժամանակով դուրս գալով երեւմէն նրա լծի տակից: Իւրաքանչիւր անհատական մարդկային պատաւածանութիւնը, անկախ նրա հասարակական գիւրքից կամ հարստութիւնից, եթէ չի համարում լրբութեան կամ սանձարձակութեան, լիակատար յարգանք զէպի ինքը և զէպի ուրիշները՝ վրացի ժողովրդի յատկանիշ գիծն է—մի գիծ, որ չը կարողացաւ ոչնչացնել իշխանութեան և փողի ոյժի տուժ ստրկանալը, որ Իսլամ պետութիւնների ամբողջ էութիւնը և իմաստն է կազմում: Վերջի վերջոյ Վրաստանի թոյլ կուրտութեան կարողացած անհատականութիւնը պաշտպանել ոչ միայն իր հաւատը, այլ և իր ազգային առանձնութիւնը, իր տիպիկ ազգութիւնը, այն ինչ՝ ինչ պարսկերէնի տեղի ուժեղ կուրտութեան իր մէջ այնքան ոյժ չունեցաւ, որ կուրտութեամբ Իսլամի մէջ պահպանել իր ազգային հագարածայ ընտրող զմերը:

Վրաստանի այդ կուրտութեան պայքարը քրիստոնէական մարդասիրութեան, կնոջ ազատութեան, մարդկային պատաւածանութեան և ազգայնութեան համար—պայքար, որը, մասնաւոր, այն պատահաւոր է աղնու, որ այդ սկզբունքները, ի հարկէ,

գրքօճիւրի փոխարէնը մէկին հրկու
հաճողք կը ստանաք, նա մա-
նաւանդ, որ տեղերի զննիր ոչ գասա-
լօլային-բհնհֆիտային են և ոչ օպի-
լային, ու չին էլ ծախուած Location-
ում, որ վերադիր վճարէք, այլ է ծան-
են՝—դրամատիկական... Ինչպէս գրամա-
տիկական, ուրբերգական է նպատակը:
Իսկ, մենք, ընկերներս էլ միթէ,
պէտք է գնանք ծիծաղներ, քրքջանք
և նրան այսպիսի օգնութիւն հաս-
ցնենք, թէ ամեն օր սեղան նստիլուց
առաջ պարտաւոր ենք նախ տեղեկա-
նայ, թէ մեր ընկերակիցը ճաշել պլր-
ծել է, նրա խոհանոցն այսօր վստ-
ւել է...

Tiga

• R l i l u n n s u l u l i

ԱՆԴԵՐՍԸՆԻ ՀԻՔԻԱԹՆԵՐ 1)
(Շարուն, «Տարապ» № 17-ից)

այդ բանի նախ այն, որ present ժամանակը հայերէն ներկայ է. երկրորդ՝ թարգմանական բնույթ տեսանքը կոչվում են представление, Vorstellung. հայերէն եւ ներկայացում. երրորդ՝ եթէ պէտք է մէկի գէտ յանդիման երեւալ, այդ կոչվում է представиться, հայերէն եւ ներկայանալ. չորրորդ՝ բաների կազմութիւնն էլ շատ նման են—пред-ставить, vor-stellen, ներ-կայել: Արդ, ինչ դժուարութիւն պէտք է լինի, եթէ նոյն բանի ուրիշ մի առումն էլ, որ հոգեկան վիճակներէ մէկը պիտի նշանակէ, եւ որ օտար լեզուներով զարձակալ կոչվում է представление, Vorstellung եւ այլն, հայերէն եւ կոչենք նոյն ներկայացում անունով: Մեզ կատարկեն, թէ խորթ է ներկայացում, ներկայացնել բառը նշանակել իրեն հոգոյ վիճակ (կամք, գրգայում, ներկայացում) կամ իրեն հոգեկան գործողութիւն (կամեանալ, գրգալ, ներկայացնել): Այն, խորթ է, որովհետեւ չենք վարժուել: Այդպիսի անվարժութիւնը մեզ շատ անգամ նեղն է լծում: Ֆիզիքական մարմնի մասան մենք աւելի հայացի կերպով պնդում ենք կոչում, բայց երբ որ ժողովրդեան բազմութեան մասին է խօսք լինում, այն ժամանակ էլ չենք համարձակվում ասել ժողովրդեան գոն-իւնում, այլ կուշտութեան լեզուն, չենք իմանում ինչու, անպատճառ պահանջում է, որ ասուի «ժողովրդեան մասնա-նա». երեւի թէ գետ չենք վարժուել, պատճառն այդ է. կար ժամանակ (50 տարի առաջ), երբ որ կապարեան ճե-մարանի աշակերտները շատ լաւ գի-տէին, թէ կայ ներդրման եւ կրտսրա-կան բայ, բայց ոչ որ չէր համարձակ-վում пассивное состояние ասել—կրտ-սրական վիճակ, այլ այդ խորթ համա-րելով, ասում էին պատկերի վիճակ կամ պատկեր վիճակ, այդպէս էր գրվում նաեւ իրապիւրներում. իսկ այժմ այդպէս ա-սելը ծիծաղելի է, եւ ամենեւին էլ խորթ չէ կրտսրական վիճակ ասելով: Նոյն-պէս այսօր խորթ է անուանել հոգե-կան վիճակներից մէկը «ներկայացում», բայց վաղը ամենայն ընտելութեամբ

«ժողովրդեան մասնա» էլ կասենք. գրաւում— կամք—ներկայացում էլ կասենք, ինչպէս որ չենք դժուարանում ասել կրտսրա-կան վիճակ: Թերեւ մեզանց հարցնեն, թէ ինչու ենք անճշտին անուանում շատերից այնչափ գործողութեան մաս-պատկեր բառը: Այդ բառը բարբարոս-ական բառ է նախ՝ այն անյաշտու-թեամբ, որ գործնից բայ չի կազմվում, ուրեմն հարկ կայ մի նոր բայ էլ ստեղծել: Представьте себе—ինչպէս կասենք, միթէ մտապատկերելը ճիշդ է: Այն ինչ շատ լաւ է ձեռնում ներկայացրէք ճիշդ բառը: Բայց երկրորդ՝ հայերէն չէ մտապատկեր բարդութիւնը. միայն բանի հետ բարդութիւն կարող է միայն բայ, զոր օր. մտաբան, մտաբերմ, մտալիք, մտառար, մտախար, մտախոն, մտախոյ, մտախորճ, մտաձին, մտայածին, մտամոլար, մտայծար, մտավարժ եւ այլն, շատ շատ՝ անվանում մտապող, մտալիք, բայց ոչ երբեք գոյական—ինչպէս որ է «մտա-պատկեր»:

Ուրեմն ուսանայոց բարբառի մէջ էլ վխտում է գրաբարի գործածութիւ-նը, բայց անշնորհ կերպով: Բարդ բաներ կազմելը մեր բանը չէ, մենք պէտք է արեւմտեան բարբառից սովորենք աւելի հմուտ կերպով յօրինում նորարարութեան բառեր: Անցեալները «Բազմ-մասկար» տպագրվում էր հանրաքի-անունները, որոնց մէջ ահագին թուով բարդ եւ անանց բաներ երեւան եկան: Այսօր, որ այն բոլորը մի գրքուկի մէջ չամբիոփոխեցաւ, որպէս զի ուս-նանայեւս մի լաւ ձեռնարկ ունենա-լինք՝ բաներ կազմելու գեղեցիկ եւ դժուար արուեստը հասկանալու հա-մար: Այն ժամանակ այլ եւ անորժակ չէինք ունենալ «գրեպատկեր» պէս ան-համ բաներ կերտելու:

«Մեակը», որ այնպէս հալածում է գրաբարը, տեղեւ եկած ժամանակ լիա-րունեւ քաղում է գրաբարի գանձերից: «Իբր թէ» միթէ աշխարհաբար է. բայց տեսէք թէ «Մեակը» ինչպէս սիրում է այդ շաղկապի գործածութիւնը, միայն թէ ի հարկէ. կուշտութեամբ որոճութիւնը: —Եւրեւմ եւ այն մեղադրանքը, որ իբր

թէ. եւսօգնացիներ ի չարն էին գործ-վում... իրաւունքը: —Ամենալաւ ապա-ցոյց է այն բաւականութեամբ էինք օգուտ-բաւել պատկերով: Այս ինչ բառա-կոյա է որ իբր թէ, որ իբր թէ, որ «Մր-տակն» անգագար մեզ հրամցնում է: Ահա գրաբար, բայց որ անշնորհ կերպով է գործ-ածվում: —Նաւակով վազող եւսօգնացիները հանցիլով եմ... Ինչպէս էք հաւանում մէջքն մի մի նաւ շաղկապ վազող եւսօգնացիներին. ա-հա գրաբար «Մեակը» քերականու-թիւնը: — «Տերակ-կուրանեմ» — իսկ այս շղակաւն ինչպէս էք հաւանում— «ՏԵՏ» վերջաւորութիւնը խառնած գը-րաբարի եւս անանցի հետ. գոնէ ա-սէք—Պերկա կուրանեմ: —Յայտնի է, որ լուրջ բառը աշխարհաբար չէ. այն էլ յայտնի է, որ сержный բառը, իմաս-տի համեմատ, երբեմն լուրջ կարող է թարգմանուիլ, երբեմն ծանր, իսկ «Մեակը» անխորհրդ միշտ լուրջ է թարգ-մանում: —«Վախեցում եմ լուրջ անկա-րգութեանցից», «Նորա քրտիւնը լուրջ է»: —Մեր կուշտութեամբ միակ ամենու-րեայ թերթը լաւ միջոց է գտել եւ-րոպական մշակութիւնը տարածելու հա-մար. նա, զինչ ձգելով է՝ աշխարհա-բար եւ գրաբար քերականութիւնները, ուզում է գործու ձգել յի եւ հօ տառե-րը: Ուրեմն այսուհետեւ մեզ տեսնել կու տայ—խայ, խիտու, խաղար, խա-ղու... Մենք ամենայն օր թերթում կարդում ենք—Պերկա փաշա, Եւսօգն-բանը, Գիւնդուրդ, Գամբուրդ, Շարու-նակ տարիներից յետոյ Պերկա գառն է Հիւրի փաշա. հիւր տեսնենք, թէ քա-նի տարի պիտի անցնի, մինչեւ որ Եւսօգնութեամբ—Եւսօգնութեամբ գառնայ: Եթէ այլ միջոց չունին մեր պարտնե-րը, գէթ մտադրութեամբ կարողային տաճկահայոց լրագիրները, որպէս զի հեշտութեամբ սովորելն հայոց տառե-րի գործածութիւնը: —Մի առեղծուած. ինչ է նշանակում «վերանկալ կրակ»... որ մեծ յաւակնութեամբ գրաբարի տարազով է կազմուել: Եթէ «Մեակը»

տաճկահայոց լրագիրները կարգալ, նա կը տեսնէ, թէ նորա ինչպէս սի-րուն կերպով արտայայտել պիտեն перекидный огонь գազափարը. ապա թէ ոչ կարգապողը այնպէս պիտի հաս-կանայ, իբր թէ եւսօգնացի կրակը ձգում են զէպի վեր, որ յետոյ իրանց պիտին թափվուի: —Ի վիճակ—արդեօք գրաբար է, թէ աշխարհաբար: «Մեա-կը» Ռուսերէտին ահա ինչ տարօրի-նակ բան է վերադրում—«արտայայտ-արտայայտ համակարգիւն... Ի վիճակ սպանում № №-ն», այսինքն թէ լա-պանուածի կոչմից, սպանուածի բե-րանից, սպանուածի անունով Ռուսու-էրտը համակարգիւն է արտայայտում: Ահա ինչ է նշանակում գրաբար սուս ու փուս գործածել, անարգելով հան-գերձ, եւ մի եւ նոյն ժամանակ շփոթել вь лицѣ е отъ лица դարձուածները: Այս այն ժանտ ժառանգներն են, որոնք ե՛ր իրանց հօրը հարստութիւնից օգու-ում են երբ ե ուրբան ուղեհան, ե՛ր փուշ կերպով են ծախում ժառանգու-թիւնը, ե՛ր անարգելով անարգում են հարստութիւն մատակարարողին:

Մեր ապերախտութիւնը սահման չունի. ահա պարզ յայտնի է, որ մենք լեզու մշակելու շնորհ չունենք: Եւ երբ մի անգլիացի—լրագիր օր ու գիշեր սքնում է հայերէնի (ուսանելն լեզուն) քերականութիւն յօրինելու համար, որպէս զի սովորեցնէ, թէ вь лицѣ е отъ лица դարձուածները ինչպէս պէտք է հայերէն ձեռնանալ,—մենք ինչ ենք անում. փոխանակ նորա գրքերը կարգալ եւ ուսումնասիրելու, նորանից բան սովորելու եւ այդպէս պատուելու իւր աշխատութիւնները, մենք նորա պաշտպանութեան համար դարձակ յօղուածներ ենք գրում—ընդգէտ շովինե-րի: Այդ բաւական չէ, այլ այդպիսի սաքափ ենք տարածում գրաբարի գէտ, որ թիֆլիսի գրականատեսի մէջ պրօֆ. Մարքի այն նոր աշխա-տութիւնից եւ ոչ մի հատ ծախու չ'ը գտնի. իսկ մենք... յօղուածներ ենք գրում: Արդարեւ, ժամանակի նշաններ են:

մանակաւոր գրողը կը գնէր անճշտութիւնների եւ գէղարկի վրայ եւ ինձ կը դժուարացնէր իր որոշակի լինելովը: Այդ պատճառով ֆարսեւան եւ գործող անճանց անունները հնարովի են, ժամանակը ճշտու-րէն նշանակած չէ, եւ այդ կողմից «Կառնակու-րիւնը» պատմական ճշտութեան յաւակնութիւն չու-նի: Սակայն պիտի գէղարկի իմաստն ու էութիւնը, գործող անճանց, ինչպէս ժողովրդական սկզբունք-ները տրվել եւ գաղափարական արտայայտողների ընտարութիւնների եւ հոգեկանութիւնը, վերջապէս, վրաստանի պատմութեան ընդհանուր ուղին առանձին ուշադրութեան տարակալ են եղել եւ ինքնաբոլ մշակել են: Ինքս ինձանից չը թաղցնելով իմ պիտի պակասութիւնները, այնու ամենայնիւ կարծում եմ, որ եւ ոչ մի բանում չեմ շեղել պատմական ներ-քին ճշմարտութիւնից, որը, իմ կարծիքով, աւելի կարեւոր է՝ քան արտաքին ժամանակագրական եւ փաստական ճշտութիւնը այնպիսի գրեւծքներով, որոնք գիտական նշանակութիւն ունենալու յաւակ-նութիւն չունեն:

ԻՇԽԱՆ Ա. ՍՄԲԵՏՈՎ

Մի քանի բառերի եւ անունների բացատրելուն
Կառնակուրիւն պիտի մէջ

- 1) Ազնուութ—ազնական:
- 2) Բաւօն—պարտն, տէր:
- 3) Կե—հակալ (միաշխալ):
- 4) Կարկառ—պարտիկ:
- 5) Սարգստ—շահի տեղակալը (կուսակալ):
- 6) Չափաւ—Սուրհանդակ:
- 7) Երկարաւ—հասանցի կատարելից (վրայ):

- 1) Ջերալ—Մարտտան (Միդիա):
- 2) Կառն—Կալ—Էրբուս (Կովկասեան լեռն, գաղաթ):
- 3) Միօն եւ Անցիպսոս—հին տաճարների թիֆլ:
- 4) Միքիս—հին ամրոց թիֆլիսում (ներկա-յումս բանդ):
- 5) Ալլալալ—հրապարակ թիֆլիսի հին մա-սում:
- 6) Սալակուլ—տան, 12 վերտ թիֆլիսից ցած, քուրի վրայ:
- 7) Քարպպիս եւ Կալսի—Վրաստանի երկու մասերն են:

Ծանոթութիւն: Վրացերէն «Անցիպսոս» եւ «Միքիս» անունները մենք գործածել ենք հայերի մէջ ընդունած ձե-ով. նոյնպէս Կալսի փոխարէն մենք գործածել ենք հայ ժո-ղովրդի մէջ ընդունած «Կալս» ձեւը:

Ձ. Տ. Գ.

ԳԻՏՆԱԿԱՆ ՄԻ ՆՈՐ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Ով կըլ է մեր ժողովրդական ուստատեղիե-րում, անշուշտ տեղանաւա եղած կը լինի ամբողջ գոնապան մտախաղաղ գործողութիւններին. օրի-նակ շատերը տեսած կը լինեն օտից—գլուխ սպիտակ կամ կարմիր գոյնի զգեստ հագած կանանց, որոնք ծառերի ճիւղերից փայտանք կամ կարմիր ու սպի-տակ թիւեր են կապում, եկեղեցու շուրջը ժամբելով ծնկաչաք պտտում եւ այլն. մէկ տեղ անգլին բազ-մութիւնը շրջապատում է խտրելովով (արդանպակով)

բռնած կնոջը եւ նրա ականջ խլացնող աղաղակնե-րից գուշակութիւններ է սպասում. մի ուրիշ տեղ մեծ ու փոքր վազում են մի կնոջ յետեից, որ ա-հագին թոռյցներ է անում, պարիսպների վրայ մազկցում, պատերից ցած խոչում, դանապան ան-բնակում եւ երբեմն աներկակալի շարժողութիւններ ու ծանաճութիւններ անում: Սրանք բոլոր «խաչիցն եմ», «խաչի գորուքեամբ» են այդպէս անում. գրանց բերանով «խաչը» գգաստացնում է ուրիշներին, զգուշացնում մտրութիւններից, անհաւատութիւնից. պէտք է «ուխտ գնալ», «խաչի կամար» մոմ վառել, մատաղ անել: Այսպէս է հաւատում միամիտ բազ-մութիւնը, իսկ իրենց կրթւած համարողները եւ այ-րուրեւից տեղեկութիւն ունեցողները՝ ծագում են, հայհայում, անպատում եւ երբեմն էլ ծեծում գրանց, այդ բոլորը համարելով խաբարելութիւն, աքաղաղու-թիւն: Այն ինչ մեծ մասամբ այդ թշուա արարած-ները ոչ թէ «խաբարայ» ու «ալիսկալ» են, այլ բնութիւնից պտտւած հիւսկներ, նեարգայելն ան-տեսանելի հիւսկներին: Եւսօգնութիւններ, որոնց պէտք է խղճալ, խնամել, բժշկել: Տգէտ ամբողջ հոգեկան ու նեարգայելն հիւսկներին մասին կարձէք բոլորովին հոսկայողութիւն չունի. այս ցաւերով տանջողներին նա հիւսկն էլ համարում, հոգայողութեամբ չէ վերաբերում նրանց բժշկու-թեամբ, այլ ստատալի կամ զեկերի չարութեան ար-գիւնք համարելով՝ վախեցում, փախչում է գրանցից՝ բոլորովին անխնամ թողնելով կամ թէ «խաչի» պտուղ» տանում, խոնկ ու մոմ վառում, որ չարը յաղթուի...:

Մեկ ամենին չի զարմայնի, եթէ մեր պոռոտախոսները զանգաւարեն, թէ նորից յարուցանում են գրաւարի և աշխարհարարի առաջնութեան և նախապատուութեան խնդիրը: Ոչ, խնդիրն այդ չէ, այլ մեզ էլ հոգս է պատճառում, «Սուրհանդակի» պէս, մեր լեզուի անկարողութիւնը, անպարտաւորութիւնը և թոթովանքի աստիճանի վերայ մընալը: Ինչո՞ւ պէտք է տեղի տանք տաճկաւորին պարծեալու, թէ «Թրքանայ զապէսներ» գաղափարի, ոճի և արուեստի տեսակետով ունեցած առաւելութիւնները՝ Ռուսահայ գրագէտներու վրայ» այլ ևս վիճելի չեն կարող լինել:

Ս. Մ.

Մ Ե ր ը զ ր ա կ ի գ ն Ե ր

ՆԱԽԱԳ ԳԵՂԵՍԻԱՅԻՅ

Պարբ. 19 սպրիլի

Պոստմանս համաձայն գնացի տեսնել «Գործի» և «Վախճանի» խմբագիր զրմբախտ պ. Միմոն Հախումեանը:

Վիլ ժիւլի յիմարանոցին մէջ փակւած է մեր հայրենակից հիւանդը:

Ձերը տեսնելու արտօնութիւնը ձեռք բերել է վերջ՝ պահապան մը մեզ առաջնորդեց ընդունելութեան սրահ մը, ուր, արդէն այցելուներու մեծ բազմութիւն մը խնււած էր:

Այցելուներ խումբ խումբ նստած կը խօսակցէին իրենց հիւանդներու հետ: Առաջնորդող պահապանը մեզ նստեցուց սեղանի մը շուրջը և գնաց բերել Հախումեանը:

Շատ չի սպասեցիր. պահապանը դէպի մեզ առաջնորդեց ալիստան, միջնասանկ և աղտոտ զգեստներով մէկը, մեր խեղճ հայրենակիցն էր անիկա, որ 8—9 ամսան մէջ բոլորովին ծերացած էր և կերպարանափոխ եղած:

Թեկերը խաչաձև կրծքին վրայ, ախուր և դանդաղ քայլերով, մեղի մօտեցաւ. առաջին խօսքը սա եղաւ:

— Դուք Հայաստանէն կուգաք: Նըստեցուցինք զինքը և ամենայն փափկանկատութեամբ հարցումներ ուղղեցինք իրեն:

Հախումեանի տւած պատասխանները

պերճաբան կերպով կը ներկայացնեն իր հիւանդութեան աստիճանը և անոր պատճառները նոյնութեամբ պիտի պատկերացնենք «Տարազի» ընթերցողներուն:

— Ինչպէս ես, Միմոն:

— Լաւ:

— Ինչո՞ւ համար այստեղ ես:

— Ձեմ իմանում եմ ոչինչ չեմ արել:

— Ի՞նչ տեղ է այս:

— Բանտ է. Վիլ ժիւլի յիմարանոցն է, բանտարկւած եմ այստեղ և սպասում եմ իմ զօրքերի զարտեանը, որոնք արդէն ճանապարհ են ելած Եփրատի և Տիգրիսի եզերքներէ, զիս ազատելու նպատակով:

— Կուգին, որ քեզ դուրս հանենք այս տեղէն:

— Ձեք կարող: Դուք էլ այս բողբոջն իմաստակարան եք ինձ նման և չէք դուրս գալ: Անկարելի եղաւ համոզել, թէ կրնանք զինքը դուրս հանել, ազատել և զրկել թիֆիս. նա այնպէս կը հաւատայ թէ՛ միայն իր զօրքերը կըրնան իր ազատագրութիւնը ձեռք բերել:

Ընկաւ մտածումներու մէջ, կարծես ալ չէր տեսնէր մեզ, կը խօսէր աներկայիցներու հետ միշտ գլուխը շարժելով: Ուղեցի սթափեցնել:

— Միմոն, Միմոն, Հախումեան, Հախումեան, լսում ես:

— Հախումեանը սպնւած է, ես անոր արմուն եմ միայն:

— Ըսէ՛, ի՞նչ կը մտածես:

— Երկու հարիւր հազար միլիոն տրեւներ են մոտել:

— Ի՞նչ կուտես Հախումեան:

— Արձան եմ ուտում և ոչինչ:

— Կերակուր չե՞ս ուտել:

— Բոլոր կերակուրները թունաւորւած են:

Որդիս նարինջ ներկայացուց իրեն:

— Թունաւորւած են զրանք, ես չեմ ուտում և ձեզ էլ խորհուրդ եմ տալիս չուտել զրանցից...

Դարձեալ ընկաւ մտածումներու և խեղճանց մէջ մի քանի վայրկեան ու յանկարծ:

— Լսում եք, լսում եք, հրեշտակներ են, որ կերպեն օդի մէջից:

Բոլորովին փոխելու համար խօսակցութեան նիւթը հարցուցի:

— Ի՞նչ մարդիկ կուգան քեզի այցելութեամբ:

— Հարիւր հազարաւոր Սասուններ, Մարտիրոսներ, Իմ կանանցը վերին յարկումն է. և շարունակեց. — Երեք հարիւր հազար Մարիամներ են ծնել:

Մի քանի անդամներ յիշեց իր թիֆլիսի միլիոնները՝ սրտին խորէն պիտի հառաչէր:

— Տիգրան Նաղարեանի մասին չոր տեղեկութիւններ և լուրեր ունեմ: Բունէն զարմնողի մը պէս ցատկեց, կանգնեցաւ, ջանաց յիշողութիւնը հաւաքել, ուշաբերելու: — Նաղարեանը սատակել է, սատակել է, սատակել է, լաւ է եղել:

Այս միջոցին պահապանը փակւելուն առաջին նշանը տաւ, Հախումեան վեր ցատկեց իր տեղէն, զգալը թեկն ներքե վազեց պահապանին մօտ, մի քանի անդամներ խոնարհեցաւ առաջ, լսել կուգէր պարզապէս խեղճ տղան, դուն ես իմ տէրը, ես բոլորապէս եմ և բոլոր հրամաններուդ կուրօքն հնազանդողը:

Հախումեանի արածը մանկու և պահապանին առջև խոնարհելու վայրկեանները ամենքս ալ յուզեցին և օրերով մեր խօսակցութեան տխուր նիւթ դարձան:

Հախումեանէն աւելի աղտոտ հազնող հիւանդ մը չի տեսնու: Ձե՛ թէ օտար ըլլալուն համար այդպէս են հազեցուցեր, այլ որովհետեւ անոր է և ոչ ոք մինչև այսօր չէ հետաքրքրւած անոր վիճակով, ոչ ոք չէ հետաքրքրւած հէգ գրագէտով, ոչ գաղթականութիւնը, ոչ ծանօթները, ոչ բարեկամները:

Մեկնելու ժամը երբ մօտեցաւ, պահապանը տարաւ Հախումեանը իր մասնաւոր տեղը, ճանապարհին համոզելով զինք թէ՛ քիչ վերջը մեղի հետ դուրս պիտի ելլէ՝ կը տանի իր շրջերը փոխելու:

Բաժնեցաւ մենէ Հախումեան ազատութեան գեղեցիկ յայտով լցւած և ոգևորւած, թէ հազւած, զգւած, վայրկեանէ մը դուրս պիտի ելլէ այդ պատահարանէն, իր սիրելի հայրենիքը կուգաս վերադառնալու համար:

Յուզարկաւորութիւնէ մը վերադար-

ձանք, ախուր, յուսահատ և սպաւոր, Վիլ ժիւլի յիմարանոցէն, Միմոն Հախումեանը տեսնելէն:

Կարեղին Մեմաուրեան

Յ. Գ.—Մեզ յայտնի չէ թէ բժշկական գիտութիւնը իր վերջնական վճիռը տա՞ծ է Հախումեանի անբուժելիութեանը մասին:

Եթէ երբեք երբեք յիմարանոցի պահապաններուն նախապատիւները ըլլան, մեր հիւանդը աւելի մաքուր վիճակի մէջ կը պահեն և աւելի հոգածութեամբ կը վարեն անոր հետ:

ՆԱԽԱԳ ՊԱՐԳԵՍԻԱՅԻՅ

ՊԱՐԳԵՍԻԱՅԻՅ 25

Աստղատականի թեմի առաջնորդի ընտրութեան հարաբաւասիկ հարցը շարունակուած է: Այդ հարցը շարունակ կը կրկնուի և միշտ էլ առաջարկուած կը մնայ, քանի էջմիածինը մի կարող թեմակալի տեղ՝ լրացուելու չի կրկնուած կառավարել մեզ:

Մինչև հիմա կարծես հասկանալի չեղաւ, որ Պարսկաստանի առաջնորդութիւնը Ռուսաստանի առաջնորդութիւն չէ: Այնտեղ ամեն, ամեն բան չափուած ձևով է օրէնքով: Այնտեղ առաջնորդը կամ յաջորդը իր սահմանափակ հոգեւոր գործերի վերահստումն է, և ուրիշ ոչինչ: Ուրեմն և հասկանալի կը լինի մեզ համար, թէ ասե՛ն, որ Մարտիրոսները, Մատթէոսները, Բագրատները այս ինչ կամ այն ինչ տեղերը ուղեւորեցան առաջնորդի կամ յաջորդի պաշտօնով: Մինչևեւ վերջի-շեղանի, յատկապէս, Աստղատական ուղեւորելու միանգամայն փառապաշտ է և ըստ ամենայնի անտեղի և աւելորդ է: Այստեղ օրէնքը թաղածատանցի կամքն է, մուշէհիդի «Ելլը Ֆարս», ամիրնիզամի կապուղ զամարը և քարկօզարի շահիդի բարեկամութիւնը: Պարզ առած, Աստղատականում «վիլի-քիլի» ճկուն, ծուղ, պարսկական խորամանկ միջոցներին համակերպող, այս, և կեղծաւորող, կամբի, դիւրի, արտաքինի տէր մարդիկ են պէտք, սրանք միևնոյն ժամանակ ուղեղի տէր և խօսելու ընդունակ անձինք պիտի լինին:

Սակայն պէտք է խոստովանել, որ ոչ թէ միայն ամբողջ և կիսակիւրծներն համար էին անբացատրելի միտում այդ երեւոյթներէ շատերը, այլ նոյն իսկ գիտութիւնը չէր կարողանում բացատրել երբեք զրանց էությունն ու պատճառները. օրինակ ինչպէս է լինում, որ խտրական (արգակալիսիդ) կամ քնաբերական (սոմնալիսիդ) միջոցին հիւանդներն այնպիսի տարօրինակ և անհասկանալի գործողութիւններ և շարժաձևներ են անում, այնպիսի մեծ ուժով, վճռականութեամբ և համարձակութեամբ գործում, որ չէին կարողանայ անել՝ առողջ, բնական զրուկներ:

Նորերս պրոֆ. Մէլնիկովը, Փարիզի Պատեօբեան ինստիտուտի անւանի աշխատաւորը, պարզաբանել է այդ խնդիրը «Institut général Psychologique» ում կարգադրած մի դասախօսութեամբ, որի հետաքրքրական բովանդակութեան հետ ուզում ենք ծանօթացնել մեր ընթերցողներին:

Մարդկային յորինածքի (օրգանիզմ) մէջ կան հարիւրից աւելի զանազան գործարաններ (օրգաններ), որոնք այժմ չեն գործում. մարդու մոտոր ընդունակութիւնների զարգացման հետ զուգընթացաբար նրա յորինածքի մէջ պակասել են լատականի թիւով գործողութիւններ և սրանց համապատասխան գործարանները: Մեր յորինածքի մէջ պէտք է քիչ թէ շատ նկատելի հետքեր թողնել և այն անյայտա-

ցած հոգեկան կամ հոգեկան-բնախօսական գործողութիւնները, որ կային մեր մարմնի մէջ՝ մինչև մարդկային կերպարանի ստանալը. այս հետքերի գտնելը անհամեմատ դժուար է: Կենդանական աշխարհից մարդու շատ նման են կապիկները. սրանք ապրում են անտանտերում, կերակուրում են պտուղներով, ձուով, փոքրիկ թռչուններով, մկանունքային մեծ ուժ ունեն և մարմնամարդկան ճարպիկ շարժողութիւններ են անում՝ ծառերի վրայ ճիւղից-ճիւղ թռչկոտալով: Բայց պէտք է ասել, որ կապիկները շատ երկչոտ կենդանիներ են, վախենում են նոյն իսկ աղանիւթներից, ճագարներից, մկներից. մի փոքր փառնոց տեսնելով՝ իսկոյն փախուտ են տալիս և համարեա երբեք չեն յարձակում իրենց թրշնամիների վրայ:

Թէև մարդու կապիկ պէս ճարպիկ չէ, բայց իւր բնաւորութեամբ նոյնպէս շատ երկչոտ է. ծծկեր կրկնային հոգեկան առաջին երեւոյթներից մէկն է երկիւղը: Երեխաները վախենում են նոյն իսկ ջրից, ամենամանկանոց սարդից: Մոտոսը զարգացման հետ հազնեւել ցատ է մղւում երկիւղը, բայց այնուամենայնիւ շատ յաճախ մարդիկ վախկոտ են լինում և երբեք էլ չեն վախկոտ: Երկիւղը այն հետքերից մէկն է, որ մնացել է մարդու մէջ կենդանական հոգեկան գրեթէ ինքնից: Ամենքին յայտնի է, որ երկիւղի առաջին հետեանքն է լինում փախուտ տալը,

որ ծագում է իրեն միջոց՝ վտանգից հեռանալու և ինքնապաշտպանութեան: Բայց մարդիկ երկիւղի ազդեցութեան տակ ընտելւած փախուտ են տալիս նաև այնպիսի դեպքերում, երբ փախելը ոչ թէ վտանգից է ազատում, այլ ընդհակառակը՝ վտանգի է կերթարկում փախչողին: Վախենալիս յաճախ մեր ամբողջ մարմինը զոգւած է և արդիւր լինում փախուտ տալուն. երբեք էլ երկիւղը չլստում է մեր բոլոր ուժերը: Այս բոլորը ստացել ենք ժառանգաբար՝ մեր հնագոյն նախնիների կենդանական գրութիւնից, բայց սրանց ծագումը և նշանակութիւնը շատ դժուար է բացատրել:

Կաշի մկանների զոգը մի ստանձին գրեթէ ինչ է առաջացնում, որ կենդանիների համար առանձին էական նշանակութիւն ունի. այդ գրեթէ ինչն է հիւստիս, այլ կձկւում է և նրա մարմինը ծածկող փշիւրը դուրս են ցցւում. ուղահայաց դիրք են բռնում նոյնպէս թռչունների փետուրները և կենդանիների բոլորը: Այս բոլորը նրա համար է լինում, որ կաշին առաջնային կենդանի սարսափելի արտադրատիւնն ստանայ: Երկիւղը կարող է, հակառակ մեր կամքի, մեր յօրինածքի ուրիշ մկանները գործունէութեան մէջ գնել. երկիւղից մարդու մէջ և կղզանքի արտաթորութիւնը ստանկանում է, այս ժառանգութիւնը նոյնպէս ստացել ենք մեր նախնիների կենդանա-

